գուք շատ մեծ ծառայութիւն արած կը լինէիք այդ երկրին, քան թէ երկնից․․․ Քանի՞ մեկը առեց այսպիսի բնական հարստութեանց, որոնք թողած երեսի վրա ու բարձի թողի արած, երեխաները հայաստանը հասարակ են արել Սահարայի և Աֆրիկայի անապատների ապարդիւնութեան. աչա՛ առաջ վրա մտածեցէք դուք, ինչ յետոյ հայ մտածողների գլուխը առանձնապէս բավ ու օգնոլ լցնելու վրա. աշխատեցէք, լցրէք նախ նորա փորը, ծածկեցէք մարմինը և այնուհետ տուէք նորան ուսումնական վերացական բաներով զբաղեցնելու. իսկ եթէ կարծում էք, որ այդ վերացական բաները նորա միտքը կը բանան, ուրեմն և հարստութեան կը նպաստեն, շատ սխալւում էք. որովհետև որչափ հայաստանցի մարդու միտքը բացվի, զարմեալ ձեր ունեցածի չափ չի բացվի. բայց թոյլ տուէք ինձ հարցնել, քանի՞ անուններ էք լցրել դուք ուխտով ձեր վերացական ու բնդհանուր օգտին զարգացմանը․․․

„Ուրեմն ի՞նչ անենք, անենք էլ աշխատենք Հայաստանի մէջ որտե՞ղ ու որտե՞ղ տարածել“ կը հարցնէք դուք գուցէ զարմանալով մի Ռուսահայի միականմանի խորհուրդի վրա։—Այո, նախ արեւտ ու արհեստ զարգացրէք Հայաստանի մէջ, բարւոքեցէք այդպիսով նորա տնտեսական և նիւթական դրութիւնը, ազատեցէք հարիւր հազար թաղմ և գարթ ումեր՝ դրասատիրման բնաձեղքութեան սարսռութիւն գերի գնալուց, այնուհետև հայ մտածողների նստացրէք նախակրթարանների մէջ,—երգել տուէք „Արիք հայկազունք․․․“ գուցէ շատերը ձեզնից տեսն, թէ իւրաքանչիւր բնիկութիւն ունի իր զատ նպաստներ, որից նա չը պիտի չեղվի։ Շատ լաւ, բայց մինչէ բոլորի նպատակը Հայաստանի բարօրութիւնը չէ՞ այս բաժի բնդարձակ մտքով. ուրեմն այս բանի մէջ ի՞նչպէս կարող է շատ նպատակներ լինել, բացի այն, որ բնարել այն նպատակը, որը ուղղակի հասցնում է իր ուզած Հայաստանի բարօրութեան, այսինքն նիւթական բարւոքման, տնտեսական բարելաւութեան և մարզական կենդանութեան հայրենեաց հողի վրա, իր գաւառների ու պապերի գերեզմանների մօտ. իսկ եթէ կարծէք, որ այս ամենը շատ հեշտ կարելի է անել մի, երկու, երեք տարիների մէջ, չարաչար կը սխալուէք, աւելի շատ ժամանակ և զոհողութիւններ է հարկաւոր անցնել Հայաստանին մի փայլուն նիւթական դրութիւն տալու համար, քան թէ դուք կարծում էք։

Բայց ո՞րն էք կատարել դուք վերյիշեալ առաջներից, որ՞ վրա էք մտածել և մեզ Ռուսահայերիս հետ խորհրդակցել. ոչ մէկի. դուք միայն մի բան էք կրճնել երազի մէջ գել խոսող մարդու պէս, „ուսում, սիրում, ուսում“, և այդպիսով համ ձեզ էք տարել, համ մեզ պահել անյայտութեան և խարուտիկ լոյսերի մէջ։ Բայց ինչ անցաւ՝ անցաւ. խօսենք այսուհետ անելիքի վրա, որը բացորոշ կերպով յայտնում եմ ձ. Գրիգորի գործիչներին, որ պիտի լինի Ռուսահայերի գործնական հայրենասիրութեան համամայն, այլ ոչ ցնորական միջոցներով։ Այս գառն, բայց բաց յայտարարութիւնը ձ. Գրիգորի գործիչներին անելը մանաւանդ պարտաւորութիւն եմ համարում ինձ, որ վաղ թէ ուշ պարտաւոր եմ «Մշակի» լրագրի միջոցով, նոյնպէս գուցէ և ուրիշ լրագիրների էջերում, լի ու լի հաշիւտայ ռուսահայերին այն ամենի մէջ, ինչ տեսել եմ ձ. Գրիգորի այգիների գործունէութեան վերաբերութեամբ. այն ժամանակ ինչ ասեմ՝ ասեմ, նորան ոչ լսել անել է կարելի և ոչ ուղղել. այդ ամենը ես ասում եմ, փառաւ լինելով որ ինձ լաւ է յայտնի ռուսահայերի երանները և պահանջմունքները, որոնց հետ պատահել է գործ ունենալ արդէն ահագին երկու տարի։ Վասն որոյ ով անձնապաշտութիւն ունէ ռուսահայերի նպատակների, թող ԲԱՐԵՀԱՃԻ ուշադրութիւն դարձնել այս կէտերի վրա․․․

ԳՐԻԳՈՐ ՆԻԿՈՂՈՍԵԱՆ

ՆԱՄԱԿ ՆՈՒԽՈՒՑ

Մարտի 17-ին

Շարունակ մեծաքի առատուրով պարզապոյ ֆրանսիացի պ. Լերեսէ Նոյերուսս Ֆրանսիայից սոսակել է մեծ քանակութեամբ և զանազան յատկութեան չերամի սերմեր։ Պարոնը պայմանաւոր կերպով բաժանելով այդ սերմերը Նուխու և Գենջայի գաւառներում, մտադիր է այդպիսով վերականգնել մեր երկրի չերամապահութեան նախկին ծաղկած վիճակը։ Սա մի փորձ է. այդ պատճառով էլ խորհուրդ ենք տալիս ժողովրդի առանձնավ պարապողներին, որ մի կողմից պահելով այդ լաւ յատկութեամբ վկայված սերմերը, միւս կողմից էլ, մի առ ժամանակ, անուշադիր չը թողնեն և իրանց ունեցած տովորական սերմերի պահելը, որպէս զի, եթէ տարիների պատահմունքը չը բարւոքի մեր երկրի չերամապահութեան արդիւնաբերութիւնը, մի և նոյն ժամանակը չը զրկվենք և երկրորդի առած բարիքից, որով վերջին տարիների ընթացքում մեր կողմերի ազգաբնակութիւնը բաւականին զոհ է։

Երէկ մի շատ հաւատարիմ անձից լսեցի, որ Ղարալու գաւառակի գրիատու պ. Անդրոնիկով Նոյերուսս մի խիստ գիւղացու պատժելով բաց փողին և միջին այնքան մտրակի հարվածներ է տալ տուել, որ գիւղացին՝ չը կարողանալով դիմանալ այդպիսի մի խիստ պատժի, մահամերձ դրութեան մէջ հիւանդ է։ Այսպիսի անխիղճ վարմունքի պատճառով, որի նմանը շատ անգամ է կրկնվում, գիւղական ժողովուրդը սաստիկ անբաւական է Անդրոնիկովից։ Հիւանդի ազգերը մտադիր են բողոքել այդ մասին, որ հարկաւոր է։

Մեր քաղաքումը գողութիւններն այնքան շատացել են, որ մէկ գիշերվայ մէջ չորս տանից արժէքաւոր իրեր յափշտակեցին։ Այդ, համարեա, ամեն օր կրկնվող գողութիւններից և ոչ մէկը չը բացվեցաւ։

Վերջերս Էջմիածնի կարգադրութեամբ վարդապետնոյն Գուլուս անդրու քահանայի գործերի քննութիւնը յանձնվեցաւ Նուխուցի Սեմէոն քահանայ Տէր-Պօղոսեանցին, որին օգնական է նշանակված և տեղական հոգևոր կառավարութեան քարտուղար պ. Կարապետ Ֆիրզաղեանց։ Հանդամելով թէ մէկի և թէ միւսի այսպիսի գործերի մէջ ցոյց տուած հմտութիւնը, մանաւանդ ի նկատի ունենալով որ մանաւորապէս էլ յայտնի են սրանց այն բոլոր անցքերի մանրամասնը, հաւատակութիւնը հաստատած է, որ ճշմարտութիւնները խղճի մտօք և խնդրոյն կերպով վերաբերվելով դէպի այսպիսի մի նշանաւոր ժողովրդական հարց, արդարութեամբ կը կատարեն իրանց վրա դրած պարտաւորութիւնը, ստանալով յանձնելով ժողովրդի սուրբ խրատանքը։

Անցեալ տարիները հացի թանգութիւնից տգնոտ քաղելով ժողովրդին հարստահարող առևտրականները և չարչիները, որոնք մէկին տասը թանգ գներով ծախեցին իրանց ապրանքը և անհագին գումարներ շինեցին, այս տարեկից սկսած նոյն գիտաւորութեամբ հացահատիկների մեծ քանակութիւն էին ժողովել. բայց այս տարի՝ հացի սրից որ արժանաւորել պատճառով, ստիպված են կորցնել ահագին գումարներ. Շատերն էլ, որոնք փոխ առած փողով էին կամենում հարստանալ, այնպիսի սարսափելի վնասների հանդիպեցան, որ փոխ առած փողն էլ չեն կարողանում վերադարձնել պարտատիրոջը։ Այս խորառ երկար ժամանակ չի մոռանալ։ Այժմյան ոչխարի մսի ֆունտը ծախվում է 15 կ., սաւարինը՝ 10 կ., խոզը, ձուն, պանիրը, հաւը նոյնպէս թանգ են։ Աշխարհն այնպէս քնած է, որ քարխանադարների կարմիրների տան չքիլինեն էն բուն գնում։ Բացաչի մէջ հինգից երկու պարապ մարդիկ են։ Հացագործի արձր է առնում, բայց կայուս գործարանների հարը աչնկայնում է գարնան բայց թանգութիւնը։

Մ. Ա.

ՆԱՄԱԿ ՍՂՆԱԽԻՑ

Մարտի 18-ին

Մի աչխարհի մասզորդ, Սահակ Գանձեկեանց, իր առևտրի պատճառով գնացած լինելով Լագոդեխ, լսում ենք, որ յանկարծ խելագարվում է. բոլորին տալով և գլխարդ բնկնում է մերձակայ անտառները։ Այժմ, ամբողջ երկու ամիս է որ անյայտ է, չը գիտեն մեռած է, թէ կենդանի։ Նորա ազգերը փոխանակ որոնելու իրանց եղբայրը, գրքերի խոսքով սարհմանեալ ժամանակին են սպասում, որ յայտնվի։ Դեռ էլի սպասում են։ Այս նախապաշարմունքով ժողովրդի պատճառ խելագարութեան պատճառն էլ խոցի մի ուրանին են դուրս բերում գրքերի խոսքով, որից թէ խնդիր ուխտած է եղել չուտել խոցի միս, բայց կերել է։

Մէկ ամիս առաջ վախճանվեցաւ 90 ամեայ մի ծերունի, Յովսէփ Ամիրխանեանցը, որը իր մի

հայաստան է կոչվում. թէ այդ երկիրը հայոց բնիկ հայրենիքն է. թէ հայերը մի ժամանակ այնտեղ թագաւորութիւն ունէին. իսկ այժմ ապրում են այնտեղ մահմեդական պարսիկներն ու թուրքերը։ Ցեսայ նկարագրեց հայերի թշուառ դրութիւնը մահմեդականների ձեռքում, և ամենապատառուշ կերպով, որքան կարող էր ազդել Սաքուլի քնքշացած սրտի վրա. պատմեց թէ որպիսի բարբարոսութիւններ են գործ դնում մահմեդականները հայոց կրօնի և եկեղեցու դէմ։

—Ահա դա է այն ժողովուրդը, որի մասին խօսում ենք, Սաքուլ, ասաց բէկը իր պատմութիւնը վերջացնելուց յետոյ։—Հիմայ կարող ես մի հնար մտածել այդ մահմեդականներին ոչնչացնելու համար։

Սաքուլը ձեռքը տարաւ դէպի ճակատը, մի քանի անգամ շփեց նրան, գուցէ իր գլխից մի միտք կարողանայ դուրս բերել. բայց ոչինչ չը գտաւ։ Ցեսայ լցրեց գինու բաժակը, խմեց. իր մտածութեան բնդունակութիւնը աւելի զօրացնելու համար, բայց զարմեալ ոչինչ հնար ցոյց տալ չը կարողացաւ։

—Իմ խելքումը ոչինչ չէ գալիս, ասաց նա երկար մտածելուց յետոյ։

—Ցեսնում ես, Սաքուլ, դու բաւական խելացի մարդ ես, եթէ սատանայի չափ բան գիտես, բայց այդ հասարակ բանը չես հասկանում։

Բէկի յանդիմանութիւնը գերեվաճառի անհասկացողութեան մասին սաստիկ ծանր թեւցաւ նրան, մանաւանդ երբ լսեց այն մեծ գովասանքը, թէ նա «եօթը սատանայի չափ» բան գիտէ։ Այդ բաւական ազդեց նրա ինքնասիրութեան վրա, թէ ինչու ինքը անընդունակ գտնվեցաւ բէկին մի որ և է հնար ցոյց տալու մէջ։

—Դու քեզ կը ստորացնում մի հնար, Սաքուլ, ասաց նրան բէկը։

—Ի՞նչ հնար։

—«Պէտք է չունէք չան հետ կռուացնել»։—Հասկանում ես այդ խօսքերը, Սաքուլ։

—Հասկանում եմ․․ բայց չը գիտեմ ո՛ր չունէք ո՛ր չան հետ պէտք է կռուացնել։

—Ես քեզ կասեմ, սիրելի Սաքուլ։

Երբ խօսակցութիւնը հասնում էր այն կէտին, որ բէկը մտածում էր իր նպատակին, նա գործ էր ածում «սիրելի» բառը, որը սաստիկ գերի էր գալիս Սաքուլին, մանաւանդ որ այդ բառը լսվում էր վերատանի տանջին պետական մարդու բերանից։

—Ասա, սիրելի Դաւիթ, ո՛ր չունէք ո՛ր չան հետ… հարցրեց գերեվաճառը, իր կողմից էլ քնքշութիւններ գործ դնելով։

Բէկը ուշադրութիւն չը դարձնելով նրա յանդգնութեան վրա, որ իրան թոյլ էր տալիս այս տարօրեան բնտանեկանութիւն, շարունակեց.

—Դու մի քանի բոլբ առաջ ասեցիր, թէ Դաղստանի խանի հետ լաւ ծանօթ ես, թէ նորա հետ ծանօթ ծնկի տուած ես նստում, այդպէս չէ։

—Ուղիղ այդպէս է, ինչպէս ես ու դու նըստած ենք։

—Ուրեմն դու ազդեցութիւն ունես նրա վրա։

—Ինչ որ ասելու լինեմ, խօսքս գետին չի գցի։

—Այն խանը Դաղստանում առաջին մարդն է։

—Նրանից յետոյ միայն Աւարան են համարում։

—Հիմա լսիր, Սաքուլ, շնչահեց բէկը, գերեվաճառի ուշադրութիւնը դարձնելով իր վերջին խօսքերի վրա.—պէտք է այդ խանին կռուացնել Հայաստանում բնակվող մահմեդականների հետ, պէտք է միմեանց խեղդել տալ, որ հայերը ազատվեն։—Այժմ հասկանում ես, թէ որ չունէ ո՛ր չան հետ պիտի կռուացնել։

—Հասկանում եմ․․․ Բայց ինչ միջոցով,

հարցրեց գերեվաճառը,—ձեզ յայտնի է որ մահմեդականին մահմեդականի հետ կռուացնելը բաւական դժուար բան է։

—Այդ ուղիղ է, եթէ նրանք մի և նոյն աղանդին պատկանէին, բայց Դաղստանի լեզգիները պատկանում են սուննի աղանդին, իսկ Հայաստանի թուրքերն ու պարսիկները պատկանում են շիա աղանդին։ Իսկ այդ երկու աղանդները այնքան հակառակ են միմեանց, որ իւրաքանչիւր աղանդաւոր մի առանձին կրօնական առաքինութիւն է համարում իր հակառակորդին սպանելը։

—Այդ լաւ է, եթէ այդպէս լինէր, խօսեց գերեվաճառը և աւելի սրեց իր ուշադրութիւնը։

—Ես Հայաստանից տեղեկութիւններ եմ բաւացել, Սաքուլ, այնտեղ մի այնպիսի անցք է պատահել, որ եթէ Դաղստանի խանը լսելու լինի, սաստիկ կը կատաղի այնտեղի մահմեդականների վրա։

Եւ բէկը սկսեց պատմել այդ անցքի մանրամասնութիւնները, ասաց, որ Ատրպատականում գտնվում են փոքրաթիւ մահմեդականներ, որոնք պատկանում են մի և նոյն աղանդին, որը պաշտում են Դաղստանի լեզգիները. այդ մահմեդականները կատարելս են եղել մի կրօնական ասն իրանց խալիֆայի՝ Օմարի յիշատակի համար։ Ցեղային միւս մահմեդականները, որոնք թւով աւելի շատ են, որոնք հակառակ աղանդին են պատկանում և որոնք սաստիկ ատում են, նզովում են Օմարին,—այդ տօնախմբութեան օրը յարձակվում են սոն կատարողների վրա, շատերին սպանում են, շատերին վիրաւորում են և նրանց մզկիթները քանդում են սատկած շներով.—Մի այդպիսի անցք եթէ լսելու լինի Դաղստանի խանը, ես հաւատացած եմ, որ առանց պատժի, առանց վրէժխնդրութեան չի թողնի իր կրօնակիցներին այսպէս բարբարոսաբար անարգողներին։

—Նա էլ այսպէս եմ կարծում, պատասխանեց գերեվաճառը բէկի պատմութիւնը լսելուց յետոյ։—Հիմայ հաւատացած եմ, որ կարելի է «չունէք չան հետ կռուացնել»։

—Բայց այդ շուտ պէտք է լինի, շատ շուտ, ասաց նրան բէկը,—գանէ այս ամսի վերջում։

—Ինչու անպատճառ այդ ամսի վերջում, հարցրեց գերեվաճառը։

—Այդ իմ գիտնալու բանն է, Սաքուլ, դու այն ասա, կարող ես այդ գործը գլուխ բերել։

Սաքուլը իսկոյն չը պատասխանեց։ Բէկը համոզված լինելով, որ իր առաջիկայ քաղցրնիքը հայոց ազգի, հայոց երկրի և հայոց եկեղեցու մասին այնքան չէին կարող գրգռել գերեվաճառի նախանձախնդրութիւնը, որքան մի քանի ցեղին ոսկիներ, ասաց նրան.

—Եթէ դու այդ յանձնարարութիւնը կը կատարես, կը ստանաս ինձանից հարիւր ոսկի։

Գերեվաճառի դէմքը փայլեց ուրախութիւնից։

—Լսիր, շարունակեց բէկը,—դու հէնց այս առաւօտ պէտք է ճանապարհ ընկնես դէպի Դաղստան։ Քեզ հետ կը տաս իմ կողմից, որ պէս այխատակից, դաղստնեցի զօղ Պաշագը Նա կառաջնորդէ լեզգիներին դէպի Ատրպատական։

—Այդ հարիւր ոսկին երբ կարող եմ ստանալ, հարցրեց գերեվաճառը։

—Աղէկ այս րոպէիս, իսկ մնացած կէսը, երբ իմ յանձնարարութիւնը կատարած կը լինես։ Բայց խնդրած եղիր, Սաքուլ, եթէ դու որ և իցէ կերպով կը դաւաճանես ինձ, իմ մարդիկ անպատճառ քո գլուխը կը կտրեն։

—Այդ ես գիտենամ եմ, պատասխանեց գերեվաճառը և ընդունեց յիսուն ոսկին։

(Կը շարունակվի)